

הרב יהודה זולדן, באר יהודה – בבא מציעא, פרקים א-ב, פרקים א-ב, עמ' 134-146

שיעור ט

חולקין בשבועה: שלא יהא תוקף, וספק מלוה ישנה

(בבא מציעא ה' ע"א – ו' ע"א)

הקדמה

- א. רבי יוחנן: "שלא יהא כל אחד ואחד הולך ותוקף בטליתו של חברו..."
 ב. אביי: "ספק מלוה ישנה יש לו עליו"
 1. רש"י: אביי חלק על רבי יוחנן
 2. ריטב"א וראשונים נוספים: אביי פירש את דברי רבי יוחנן
 סיכום

הקדמה

במשנתנו נאמר שאותם שניים שאוחזים בטלית וטוענים "אני מצאתיה" נשבעים. בסוגייתנו נזכרו דברי שני אמוראים שנימקו את הצורך להישבע:

- א. רבי יוחנן (ה' ע"ב) הסביר ש"שבועה זו תקנת חכמים היא שלא יהא כל אחד ואחד הולך ותוקף בטליתו של חברו ואומר: שלי הוא". מטרת השבועה היא לברר שאכן לכל אחד שייכת חצי טלית, ואיש מהם לא תקף אותה מידי חברו.
 ב. אביי (ו' ע"א) הסביר שהנימוק לשבועת המשנה הוא: "חיישינן שמא ספק מלוה ישנה יש לו עליו". ייתכן שהתוקף הלוה לאדם האחר כסף, אך יש לו ספק אם אותו אדם החזיר לו את החוב, ולכן תקף את טליתו כדי לחייבו שבועה. חכמים חייבו את שניהם להישבע כדי לברר אם אמנם אחד מהם לווה מחברו כסף.

בעקבות דברי רבי יוחנן דנה הגמרא אם מי שחשוד על ממון חשוד על שבועה, ולאחר דיון הסיקה שרבי יוחנן סבר שחשוד על ממון איננו חשוד על שבועה. על דברי אביי דנו ראשונים אם הוא מסכים עם רבי יוחנן בנוגע לטעם השבועה במשנה ובנוגע לחשוד על ממון שאיננו חשוד על שבועה. נעייין בדברי האמוראים הללו בנוגע לטעם השבועה במשנת "שניים אוחזין בטלית", ומדוע חשוד על ממון חשוד או אינו חשוד על שבועה.¹

א. רבי יוחנן: "שלא יהא כל אחד ואחד הולך ותוקף בטליתו של חברו..."

בגמרא (ה' ע"ב) נאמר על משנתנו:

וכי מאחר שזה תפוס ועומד, וזה תפוס ועומד, שבועה זו למה?
 אמר רבי יוחנן: שבועה זו תקנת חכמים היא, שלא יהא כל אחד ואחד הולך ותוקף בטליתו של חברו, ואומר שלי הוא.
 ונימא: מיגו דחשיד אממונא חשיד נמי אשבועתא!

¹ בתחילת הפרק נזכרו דברי רב פפא (ב' ע"ב) שנימק אחרת את שבועת המשנה. לפיו, במציאה יש חשש שאחד מהם הורה היתר לעצמו ותפס ממי שכבר זכה במציאה לפניו, באומרו שלתופס הראשון לא יהיה הפסד אם אתפוס ממנו ואחלוק עמו, כי זו מציאה. השבועה נועדה לגרום לאותו שתפס בעקבות ההיתר שנתן לעצמו לפרוש, כי הוא לא ירצה להישבע שבועת שקר. לא נעייין בדברי רב פפא בשיעור זה.

לא אמרין מיגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא.

טעמו זה של רבי יוחנן לשבועתם של שני האוחזים בטלית, נזכר כבר בגמרא (ג ע"א). בירושלמי (כתובות ב, א) נאמר דברי רבי יוחנן באופן שונה מעט:

רבי אילא בשם רבי יוחנן: תקנת שבועה היא שלא יהא אדם רואה את חבירו בשוק, ואומר לו: טלית שעליך שלי הוא, בוא וחלק עמי טליתך.

בירושלמי (א, א) נזכרו דברי רבי יוחנן בקצרה: "רבי יוחנן... שבועת תקנה היא".² הגמרא (ה ע"ב) דנה בדברי רבי יוחנן ושאלה: "ונימא: מיגו דחשיד אממונא חשיד נמי אשבועתא?", נאמר שכל אחד ממוצאי הטלית חשוד שהוא גוזל ממון מחברו, ואז כל אחד חשוד גם על שבועת שקר, או שאם נחייבם להישבע אנו עלולים להכשילם ולגרום להם להישבע שקר, וכיוון שכן לא נטיל עליהם שבועה? תשובת הגמרא: "לא אמרין מיגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא". הגמרא הוכיחה זאת משלושה מקרים שבהם ההלכה היא שמשביעים חשודים על ממון: שבועת מודה במקצת; שבועת השומרים; שבועת רב הונא – משביעים שומר שהחפץ אינו ברשותו כששומר רוצה לשלם במקום להישבע.³ ואולם ראיות אלו נדחו מסיבות שונות, ובסוף הסוגיה צוינו שלוש הוכחות שמהן ניתן ללמוד שחשוד על ממון אינו חשוד על שבועה: משבועת היסת שתיקן רב נחמן; משבועת חנווני ופועל – "חנווני על פנקסו"; משבועת רב ששת שתיקן להשביע שלוש שבועות שומר חנם שטוען שהפיקדון נגנב: שבועה שלא פשע בפיקדון, שלא שלח יד בפיקדון, ושבועה שהפיקדון איננו ברשותו.

מה הסברה שמי שחשוד על ממון אינו חשוד על שבועה, ובהקשר למשנתנו – כל אחד מהשניים שאוחזים בטלית נשבע ואינו חשוד שיישבע לשקר? רש"י (ה ע"ב ד"ה לא אמרין) כתב: "דחמיר הוא לאינשי איסור שבועה מאיסור גזילה". רש"י לא פירט מדוע האיסור להישבע שבועת שקר חמור אצל אנשים וגם אצל גזלנים, יותר מאשר איסור גזל.⁴ התוספות (שם ד"ה דחשיד אממונא) כתבו:

נראה דהיינו טעמא משום דשבועה חמורה כדאיתא ביומא (דף פו.), ובשבועות (דף לט.) שהעולם נזדעזע על "לא תשא" (שמות כ, ז).

בגמרא (יומא שם) נאמר שתשובה מכפרת על עשה ועל לא תעשה הניתק לעשה "חוץ מ'לא תשא'", והכוונה היא ללאו של "לא תשא" ולכל לאו גמור שאינו ניתק לעשה, ועל לאו זה לוקים. בגמרא (שבועות לח ע"ב – לט ע"א [ע"פ תוספתא סוטה ז, א]) מופיעים דברי הדיינים שמזהירים את הנשבעים בבית דין שיישבעו שבועת אמת, לשם הפנו התוספות:

אומרים לו: הוי יודע שכל העולם כולו נזדעזע בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא בסיני "לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא" (שמות כ, ז). וכל עבירות שבתורה נאמר בהן "ונקה" (שמות

² במשנה (פב ע"ב) נאמר: "המעביר חבית ממקום למקום ושברה, בין שומר חנם בין שומר שכר – ישבע. רבי אליעזר אומר: זה וזה ישבע, ותמיה אני אם יכולין זה וזה לישיבע". על שבועה זו נאמר (פג ע"א) בשמו של רבי יוחנן גם כן: "ורבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: שבועה זו תקנת חכמים היא, שאם אי אתה אומר כן – אין לך אדם המעביר חבית לחבירו ממקום למקום".

³ בהקשר לדברי רב הונא הללו, דנה הגמרא באיסור "לא תחמוד". הרחבה בעניין זה ראה בספרי: "חמסן ואיסור 'לא תחמוד'", באר יהודה – בבא קמא, עמ' 272–286.

⁴ רש"י (קידושין מג ע"ב ד"ה והשתא דתקון) כתב: "...ונוח הוא להם [=שם מדובר על עדים] להפסיד הממון למלוה מלהשבע בשקר דאע"ג דחשידי אממונא, לא חשידי אשבועתא".

לד, ז), וכאן נאמר: "לא ינקה" (שמות כ, ז). וכל עבירות שבתורה נפרעין ממנו, וכאן ממנו וממשפחתו... וכל עבירות שבתורה נפרעין ממנו, וכאן ממנו ומכל העולם כולו.⁵

התוספות שאלו עוד:

ואם תאמר אם כן אמאי גזלן פסול לשבועה דאמר שכנגדו נשבע ונוטל?
וי"ל דגזלן לא פסול לשבועה אלא מדרבנן, ולעדות הוא דפסול מדאורייתא משום "אל תשת רשע עד" [אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס" (שמות כג, א)].
ויש מפרשים בשם ה"ר יהודה חסיד הא דחשיד אממונא כשר לשבועה משום דשמא ע"י שבועה יפרוש מגזל, אבל גזלן ודאי כמו שממון אינו פורש, הוא הדין משבועה.

התוספות פירשו שזו תקנה של חכמים שגזלן פסול לשבועה, אך לא פירשו מדוע חכמים תיקנו זאת, הלא "שבועה חמורה" בפני בני אדם? התוספות (גיטין נא ע"ב ד"ה ובכולי בעי [כתובות יח ע"ב ד"ה דלודי]) הסבירו עוד:

ואם תאמר גזלן אמאי פסול לשבועה כיון דלא אמרינן מיגו דחשיד אממונא חשיד נמי אשבועתא? וי"ל דמדרבנן פסול משום דפסלתו תורה לעדות דכתיב "להיות עד חמס" ולא גזרו רבנן אלא היכא דנודע פסולו, דגנאי הוא להשביעו.
ואם תאמר מדאורייתא מאי שנא לאו דעדות מלאו דשבועה? וי"ל דחמירא ליה שבועה לפי שכל העולם נזדעזע בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לא תשא כדאמרינן בריש פרק הדיינין (שבועות דף לט.). ועוד יש לחלק דעל אותו ממון דחשידינן ליה, לא חשיד אשבועתא דעל ידי שבועה יפרוש. אבל גזלן אממונא אחר חשוד, כמו שממון אחר לא פירש, כמו כן לא יפרוש משבועה.

דברים דומים לדברי רבי יהודה החסיד כתב הרמב"ן (ה ע"ב) בשם ר"ת:

ואפשר דגזלן שגזל גזלה פעם אחת ועכשו נתחייב שבועה אין מוסדין לו אותה שבועה, מפני שכיון שכבר גזל פעם אחת ועכשו אנו חוששים שמא הוא שונה בה ונעשית לו כהיתר, משום

⁵ בתוספתא (שם) נאמרו דברים נוספים שהדיינים אומרים למי שאמור להישבע, והרמב"ם (הל' שבועות יא, טז) כתבם. בתורה נזכר כמה פעמים האיסור החמור להישבע שבועת שקר (שמות כ, יג; ויקרא ה, כב; יט, כב; דברים יט, יח) וגם הנביאים הזהירו על כך (ירמיהו ה, א-ב; ז, ט-יא; זכריה ה, ג-ד; מלאכי ג, ה). גם תנאים ואמוראים כתבו על החומרה שבשבועת שקר. בגמרא (שבת לג ע"א) נאמר: "בעון שבועת שוא ושבועת שקר וחילול השם וחילול שבת – חיה רעה רבה, ובהמה כלה, ובני אדם מתמעטין והדרכים משתוממין". במדרש אגדה (במדבר רבה פרשה ז, ה): "אמר רב יהודה הלוי ברבי שלום: על י"א דברים הצרעת באה", ואחת מהם: "על שבועת שקר"; במדרש אגדה נוסף (תנא דבי אליהו רבה פרשה כד): "אנכי ה' אלהיך... לא יהיה לך... לא תשא" (שמות כ, ב-ד). מה ענין זה אצל זה? אלא ללמדך שכל הרגיל בשבועת שוא ובשבועת שקר הרי זה עובד עבודה זרה". עוד נאמר במדרש (ויקרא רבה פרשה ו, ג): "המשביע לחבירו לשקר, סוף שיצא ריקם מכל ממונו. רבי אסי אמר: על שקר, ר' יונה אמר: אפילו על אמת". ושם מעשה בבר תלמיון. ראה בדברי הרב יהודה ליוואי, מהר"ל (תפארת ישראל פרק לט) שמבאר "עניין השבועה שמשקר בשמו יתברך".

החומרה בשבועה כה גדולה, שכמעט שביטלו לגמרי את האפשרות להישבע בבתי דין. כך כתב רב האי גאון (אוצר הגאונים גיטין סי' קסז): "דהאידינא אין עושים שבועה לא בשם המיוחד ולא בהשבעה נמי, אלא באלות נהגו. אבל שבועה דאורייתא סלקה... אבל מה שלא נהגו להשביע ההוא מילתא דוקא וכהלכה עשו ופשטה בכל ישראל". רש"י (שבועות לח ע"ב ד"ה בספר תורה): "ובדורותינו בטלו הראשונים שבועה דאורייתא, לפי שענשה גדול ותקנו לגזור עליו ארור בעשרה, והא אמרן ארור בו שבועה". ראה עוד: רמב"ם (הל' טוען ונטען א, יא); ראב"ד (הל' שבועות יא, יג); הרב יוסף קארו (שולחן ערוך חושן משפט סי' פז, יט).

שבועה לא ממנע שהרי בשביל חומר שבועה זו לא יחזיר ממון הגזל הראשון וכשם שלא ישיב הגזל הראשון לא ימנע מגזל זה ולא יעשה תשובה לחצאין. אבל זה שלא גזל פעם אחרת אלא שעכשיו אנו חוששין שמא כופר בממון הוא אי מחייבת ליה שבועה דהווי ליה תרי חומרי במלתא פריש מכולה איסורא, אבל כיון דטעים טעמא דאיסורא ופקר בממונא חשיד אשבועתא, וכך כתוב בתוספות בשם ר"ת ז"ל.

דברי הרמב"ן הללו תואמים את דבריו על הפסוק: "למען ספות הרוה את הצמאה" (דברים כט, יח):

כי נפש האדם הרוה שאיננה מתאוה לדברים הרעים לה, כאשר תבא בלבו קצת התאוה והוא ימלא תאותו אז יוסיף בנפשו תאוה יתירה ותהיה צמאה מאד לדבר ההוא שאכל או שעשה יותר מבראשונה, ותתאוה עוד לדברים רעים שלא היתה מתאוה להם מתחלה.⁶

התוספות כתבו שני נימוקים לתקנה שגזלן פסול לשבועה: האחד שגנאי הוא לבית הדין להשביע אדם שמוכר וידוע שהוא גזלן ומוגדר כרשע. הריטב"א (ו ע"א) הסביר שהגנאי הוא בכך שבית דין מכשילים אותו. הסמ"ע (חושן משפט סי' צב ס"ק א) כתב: "משום שהוא נחשד שיוציא שם שמים מפיו לשקר יש חילול השם בדבר". לפי הסבר זה הסיבה היא מעמדו של בית הדין שייפגע אם ישביע גזלן ידוע.

הנימוק השני שנזכר גם בשם רבי יהודה החסיד, כששניים או חזים בטלית – איש מהם איננו ידוע כגזלן, אלא שיש חשד שמא מי מהם תקף את חברו ורוצה לגזול, ולכן ניתן להשביע את שניהם, כי השבועה תרתיע ומי שאינו דובר אמת יפרוש. מטרת השבועה לגרום לכך שמי שאינו דובר אמת או אינו בטוח בטענתו יפרוש, נזכרת בסוף הסוגיה:

אמר רב ששת בריה דרב אידי: פרשי אינשי מספק שבועה, ולא פרשי מספק ממונא. מאי טעמא? ממון – איתיה בחזרה, שבועה – ליתיה בחזרה.⁷

אך גזלן ודאי, כשם שאינו פורש מגזילה כך לא יפרוש משבועה. לפי הסבר זה הסיבה היא אישיותו של מי שצריך להישבע. חשוד יכול להישבע בהנחה שאם אינו דובר אמת יפרוש, ואילו גזלן ודאי לא יפרוש כי הוא כבר רגיל בעבירה, ועל כן אין משביעים אותו.⁸

ב. אביי: "ספק מלוה יש לו עליו"

1. רש"י: אביי חלק על רבי יוחנן

אחרי שהגמרא דנה באריכות בטעמו של רבי יוחנן לשבועה במשנתנו, נזכר בגמרא (ו ע"א) טעמו של אביי לשבועתם של שני האוחזין בטלית. זו גם הפעם היחידה שדברי אביי נזכרו בגמרא:

אביי אמר: חיישינן שמא מלוה ישנה יש לו עליו.

רש"י (ד"ה אביי אמר) הסביר:

⁶ עיין בהסברו של הרב חיים דב אלטוסקי (חידושי בתרא, בבא מציעא ה ע"ב, אות קג) לדברי הרמב"ן. תוספות (ב ע"ב ד"ה דאי) כתבו גם כן: "...והיכא שודאי אינו סבור לומר אמת כגון דקא טעין כל אחד אני ארגתיה שאחד מהן טוען שקר במזיד, או כגון שנים אדוקין בשטר דלקמן (דף ז), התם פשיטא דיחלוק בשבועה, דע"י שבועה ודאי יפרוש, דחשיד אממונא לא חשיד אשבועתא".

⁸ כך הסביר את התוספות המהר"ם (שם), ובאריכות רבה גם הרב משה מרדכי אפשטיין (לבוש מרדכי, בבא מציעא סי' ו, ה). ראה עוד במכתבו בעניין זה לראי"ה קוק (אגרות לראיה, אגרת רמו) ובו דיון בדברי הרשב"א (שו"ת, א, סי' תל). בגיליון (שיטה מקובצת ה ע"ב) נכתב הסבר אחר לשאלת תוספות. ראה גם במהר"ם שיף (שם).

חיישינן שמא מלוה יש לו עליו על זה, ומכיר בו ששכחה, ויכפור בו, והולך ותוקף בטליתו, ונשבע שיש לו בה דמי חציה, וטלית זו שלו – דהא אפילו גלימא דעל כתפיה שעביד ליה.

טעם השבועה שאולי אחד תקף את האחר, שמבחינתו הוא בעל הטלית, בשל ספק שמא בעל הטלית לווה בעבר כסף מהתוקף. אלא שהתוקף חושש שבעל הטלית הזה שכח מהלוואה ויכפור בה. מסיבה זו מחייבים את התוקף להישבע על מנת לברר שאכן בעל הטלית לווה ממנו כסף, והוא מעוניין ליטול חצי טלית כדי להשיב את החוב. אם הלווה אכן חייב כסף למלווה, הוא רשאי לגבות אפילו מגלימתו של הלווה, אם היא נמצאת בעין (בבא בתרא מד ע"ב). לפי הסבר זה, שני האוחזים בטלית אינם חשודים בממון, ואדרבה השבועה נועדה לברר את הספק בנוגע לחוב. הגמרא הקשתה:

אי הכי, נשקול בלא שבועה!

אם אין חוששים שהוא תקף את הטלית ללא סיבה, אלא מפני שהאוחז בטלית חייב לו כסף, מדוע עליו להישבע? הוא רשאי ליטול בלא שבועה כדין מלווה שנוטל את מטלטליו של הלווה ללא שבועה.

אלא: חיישינן שמא ספק מלוה ישנה יש לו עליו.

ולאו אמרינן תפיס ממונא מספיקא, משתבע נמי מספק?

אמר רב ששת בריה דרב אידי: פרשי אינשי מספק שבועה, ולא פרשי מספק ממונא.

מאי טעמא? ממון – איתיה בחזרה, שבועה – ליתיה בחזרה.

לדברי הגמרא אין מדובר בוודאות שהאוחז בטלית לווה כסף מהתוקף, אלא שיייתכן שהתוקף מסופק אם אכן האוחז בטלית לווה ממנו, ומספק הוא תוקף את טליתו, ועל כן חייבו אותו שבועה כדי לברר שאכן האוחז בטלית לווה ממנו כסף. הגמרא הקשתה שאם הוא תופס ממון מספק אזי גם יישבע מספק, ותשובתה היא שאנשים אינם נמנעים לתפוס ממון שמוטל בספק כי ניתן יהיה להחזיר אם יתברר שטעה, אך שבועה שאדם נשבע מספק לא יהיה ניתן להשיב אם יתברר אחר כך שטעה. אביי לא הקשה על הסברו של רבי יוחנן, אלא אמר נימוק אחר מרבי יוחנן. רש"י (שם) כתב עוד:

אביי אמר – טעמא דמתניתין לאו כדר' יוחנן. דאי הוה חשיד לן אהולך ותוקף בטלית חבירו

חנם – הוה לן חשוד אשבועה.

לפי רש"י אביי חלק על רבי יוחנן ולא הסכים לדבריו שזה טעם השבועה במשנתנו. הסיבה היא: אם יש חשד שהתוקף תקף את טלית חברו חנם – סתם וללא כל סיבה, אזי הוא גזלן, וגזלן חשוד על שבועה ואינו נשבע.⁹

כיצד אפוא הסביר אביי את המקרים שמהם הוכיחה הגמרא שחשוד אממונא לא חשוד אשבועתא? התוספות (ו ע"א ד"ה ספק) כתבו שגם במקרים האחרים שמהם הוכיחה הגמרא שמשביעים אותו שלוש שבועות וששניהם נשבעים ונוטלים, הסביר אביי שחוששים שמא מלווה

⁹ הריטב"א (ו ע"א) והרב יוסף חביבא (נימוקי יוסף, בבא מציעא ב ע"ב בדפי הר"ף) כתבו את דברי רש"י שאביי חלק על רבי יוחנן, וציינו שיש נפקא מינות ביניהם: [א] אם הלווה מחל לחברו התובע כל מלוות וכל תביעות שיש לו עליו. לפי אביי אותו אדם שתפס את הטלית יהיה פטור משבועה, ולפי רבי יוחנן יהיה חייב. [ב] "לדעת הרא"ה... אם טענו שנטל ממנו מנה של רבית קצוצה והלה כופר. דלרבי יוחנן משתבע, אבל לאביי אינו נשבע דאם איתא חשוד הוא על הממון ולא משביעין ליה מספיקא".

ישנה יש לו עליו, "ולכך אין לפוטרו בלא שבועה וגם לא יטול בלא שבועה. אבל בגזלן ודאי וכופר בפקדון אין להכשיר מטעם שמא ספק מלוה ישנה יש לו עליו".¹⁰
יש להוסיף עוד שכשהגמרא (ה ע"ב) דנה בטעמו של רבי יוחנן לשבועת המשנה היא הקשתה: "ונימא מגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא", ורש"י הסביר:

אדרבי יוחנן פריך, דאמר חשדוהו רבנן שמא ילך ותוקף בטליתו של חבירו ואומר שלי הוא.
אם חשוד הוא בכך, חשוד הוא נמי לישיבע.

לפי רש"י במשנה לא נאמר טעם השבועה ועל כן אין מקום לקושיה זו. הקושיה היא על רבי יוחנן שנימק את שבועת המשנה. אכן, לפי אב"י הטעם לשבועת המשנה הוא אחר, ועל טעמו גם אין מקום להקשות קושיה זו.¹¹

מה הסיבה לכך שרש"י פירש שאב"י חלק על רבי יוחנן? נראה שרש"י הבין שאב"י סבר שכאשר מדובר על גזלן ודאי, הוא "חשוד אשבועתא" ואין אפשרות שיישיבע, וזאת בשל דברי אב"י בסוגיית "ההוא רעיא" (ה ע"א):¹² רב זירא רצה להשביע את אותו רועה שהוכח שהוא גזלן. אב"י הקשה עליו:

אמר ליה אב"י: אם איתא משתבע? והא גזלן הוא!
אמר ליה: שכנגדו קאמינא.

אב"י טען שאין להשביע את הרועה הזה, כי התברר שהוא גזלן, וגזלן חשוד על שבועה. כך יש להסביר את דברי אב"י על פי הסברו של רש"י (ד"ה לכשנגדו) את תשובת רב זירא: "שכנגדו קאמינא":

לשכנגדו קאמינא – אם שבועה מוטלת עליו נשבע שכנגדו ונוטל, כדאמרינן בשבועות (מד),
(ב) שהחשוד על השבועה תקנו חכמים שכנגדו נשבע.

מכאן שלפי אב"י גזלן ודאי חשוד על שבועה ולכן איננו יכול להשיבע. כך גם במקרה שאדם הולך ותוקף בחינם – ללא כל סיבה, את טליתו של חברו. אדם כזה הוא גזלן ולא ניתן להשיבעו. אשר על כן הסביר אב"י שמדובר במקרה שלתוקף את טליתו של חברו הייתה סיבה לתקוף.

יש להוסיף עוד שבגמרא (ג ע"א–ע"ב) נזכרו דברי רבה ששאל: "מפני מה אמרה תורה מודה במקצת הטענה ישבע?" ובמהלך הדברים נזכר שההנחה היא שאותו מודה במקצת היה רוצה להודות בכול אך אין לו להחזיר את הכול ועל כן הוא משתמט. רש"י (ד"ה והאי בכוליה) כתב: "וכי תימא: מגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא, ולא נרמי עליה שבועתא? לא חשיד אממונא, לפי שברצונו היה מודה בכולו, אלא שאין בידו לפרוע, וסבר: עד דהוי לי [זוזי], ופרענא ליה" (כך גם פירש רש"י גיטין נא ע"ב ד"ה חזקה אין אדם). בהמשך התייחסה הגמרא למקרה שעדים העידו שהוא חייב קצת, ושם לא ניתן לומר שהוא משתמט כי אין לו להשיב הכול, ועל כך כתב רש"י (ד"ה דליכא למימר): "דליכא למימר הכי [שהוא משתמט] שהרי כבר בכולו, ונימא מגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא".

¹⁰ לפי הר"י מיגאש (שיטה מקובצת, ו ע"א) אין זו כוונת אב"י, מאחר שמי שתוקף "שמא ספק מלוה ישנה יש לו עליו" הוא כגזלן. לדבריו החשש הוא שמא הוא תפס את הטלית שלא כדין משום מלווה ישנה, ועל כן עליו להשיבע שהטלית שלו והוא לא תפס מחשש ספק מלווה ישנה. הרמב"ן (שם) וראשונים אחרים דנו באריכות אם מותר לאדם לתפוס טלית חברו בטיעון שבעל הטלית חייב לו כסף. ראה עוד הרב זרחיה הלוי – המאור הגדול, רמב"ן – מלחמות ה' (בבא מציעא ד ע"א בדפי הר"ף), וראשונים נוספים.

¹¹ הרב יהושע פלק (פני יהושע, ה ע"ב) הסביר מדוע הקושיה אינה על המשנה: "ומשום דאמתנני' לא שייך לומר מגו דחשיד אממונא ד"ל דתרווייהו בהדי הדדי אגבהוה וכל אחד אומר בדדמי, והיינו לשיטת רש"י דבארגתיה לא דיינינן דינא דיחלוקו בשבועה דהתם ודאי שייך נמי חשיד אממונא".

¹² ראה בשיעור ח: ההוא רעיא. שם עסקנו בסוגיה זו.

הרמב"ן (ג' ע"ב; שבועות מב ע"ב) הסביר שרש"י פירש את דברי רבה, בהנחה שרבה סבר כמו אב"י שחשוד אממונא חשוד אשבועתא.¹³

הרב יהונתן אייבשיץ (תומים סי' צב ס"ק ד) כתב על טעמו של אב"י:

נראה ברור כי זה חשש רחוק הוא לומר מלוה ישנה. דבממה נפשך, אם כן הוא לטעון ולימא בבית דין כל ספק שלו דברים כהויתן.

אכן חשש שמא ספק מלוה ישנה יש לו עליו, נראה מקרה נדיר, וקשה להבין מדוע בשל חשש רחוק כזה קבעו חכמים תקנה גורפת שעל שני האוחזים להישבע.¹⁴ אך נראה שדברי אב"י על חשש ספק מלוה ישנה הם דוגמה לכך שמטרת השבועה לבחון אם אמנם לאותו אדם שתפס גם הוא את הטלית הייתה סיבה לתפוס והוא לא עשה כן מפני שרצה לנצל את המקרה שמדובר במציאה וניסה לגזול את חברו. כל סיבה חיובית אחרת תיבדק ויהיה צורך להשביעו.

2. ריטב"א וראשונים נוספים: אב"י פירש את דברי רבי יוחנן

הרב יום טוב בן אברהם אשכנזי (ריטב"א, ו ע"א) הציע שאב"י פירש את דברי רבי יוחנן:

אב"י אמר חיישינן שמא מלוה ישנה יש לו עליו. פירוש אפשר היה לומר דאב"י אינו חולק על רבי יוחנן אלא שמפרש דבריו. דהא דחיישינן שהוא תוקף בטליתו של חברו לאו למימרא שתוקף בה דרך גזל גמור בלא שום טענה, אלא משום ספק מלוה ישנה הוא דתוקף, דבהא לא חשיד אממונא. ומכל מקום תוקף טליתו של חברו הוא כי עיקר הטלית של חברו הוא וזה לא מצאה ולא קנאה.¹⁵

¹³ כדברי הרמב"ן פירשו גם: ר"ן, פני יהושע (ג' ע"ב); הרב יהונתן אייבשיץ (תומים סי' צב, ד; כללי מגו אות עד). המהר"ם שיף (ג' ע"ב) העיר עוד שרש"י פירש שרבה סבר כמו אב"י שהיה תלמידו (המהר"ם שיף כתב זאת פעם נוספת [ו ע"א]). תוספות (שם ד"ה בכוליה) הקשו על רש"י: "על זה תימה דהא מסיק לקמן (דף ו.) דחשיד אממונא לא חשיד אשבועתא?". היסק זה הוא לדברי רבי יוחנן, אך לפי אב"י חשיד אממונא חשיד אשבועתא.

¹⁴ הרב יעקב משה חרל"פ (מי מרום – שמות, עמ' קסט) כתב: "ישנם חשבונות שונים שמחמת סיבתם מוכרח הדבר להיות כך כערך החשבון של 'חיישינן שמא מלוה ישנה יש לו עליו' (ו ע"א), אם בגלגול זה אם בגלגולים אחרים".

¹⁵ ציינו את הריטב"א אך ראשונים נוספים כתבו גם כן את האפשרות הזאת שאב"י פירש את דברי רבי יוחנן. חלקם ציינו לדברי רש"י שכתב שאב"י חלק על רבי יוחנן, וכתבו שניתן לפרש שאב"י פירש את דברי רבי יוחנן. כך נראה מדברי הרמב"ן, וכן כתב הר"ן בשם יש מפרשים (ו ע"א); פסקי רי"ד (ו ע"א) [ע"פ דברי המהדיר בהע' 36]. הרא"ש (א, ט, ובתוספותיו ו ע"א) הסביר כך את הר"ף. הרב יהושע ולק (דרישה, חושן משפט סי' קלח, א) כתב: "כבר כתבתי בסימן צ"ב (ס"ה) דרבינו [הטור] אזיל בשיטת הר"ף והרא"ש והם סבירא להו דלא פליג אב"י אדרבי יוחנן. והראיה דהר"ף והרא"ש לא כתבו 'אב"י אמר' כו' בלשון פלוגתא כדכתב רש"י הנ"ל, אלא 'אמר אב"י' [כך גרס גם: הרמב"ן (ו ע"א)] משמע דסבירא להו דאב"י לפרושי לדברי יוחנן אתא. דהא דקאמר רבי יוחנן שלא יהא כל אחד תוקף טליתו כו' לא שהוא כוונתו שיתקוף בחנם דאם כן היה חשוד נמי אשבועה, אלא ר"ל כל אחד דאית ליה ספק מלוה ישנה על חברו יתקוף בטליתו של חברו". עוד בדברי הר"ף והרא"ש: הרב נחום פרצוביץ' (שיעורי ר' נחום, ו ע"א) אותיות קצג, קצח). הרב מרדכי אשכנזי (מרדכי, רמז רטז) כתב: "שבועה דמתני' שאינה אלא כדי שלא יהא כל אחד ואחד הולך ותוקף", ואחר כך כתב (רמז רכה): "שמא מלוה ישנה יש לו עליו פי' רבינו יואל לעולם אמרינן מגו דחשיד אממונא חשוד אשבועתא, והכא לא חשיד אממונא דאיכא למימר ודאי הטלית של האחד היה והשני שתקף בטליתו של חברו שמא היה לו מלוה ישנה עליו וכדין תקפו, לכך ישבע ויתבענו [ס"א ויעכבנו] בהלואתו". הרב אליעזר בן יואל הלוי (ראב"ה), תשובות ובאורי סוגיות סימן אלף (לב) כתב: "אמר אב"י: חיישינן שמא מלוה ישנה יש לו עליו. והכי פירושא: לעולם אמרינן מגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא, והכא לא חשיד אממונא דיש לומר ודאי הטלית של האחד היה והשני שתקף בטליתו של חברו היה לו עליו מלוה ישנה ובדין תקפו להכי ישבע ויעכבו בהלואתו". לפי הגרסה "אמר אב"י"

לפי הריטב"א אביי הסכים שהשבועה נועדה למנוע תקיפה של בעל הטלית. אלא שאין מדובר על תקיפה לשם גזל, אלא תקיפה שיש לה סיבה – חשש שמא ספק מלווה ישנה יש לו עליו. במצב כזה הוא איננו מוגדר חשוד על ממון ועל כן הוא יכול להישבע. אמנם, יחד עם זאת שלאותו מלווה יש סיבה לדרוש את הטלית, בכל זאת הוא נקרא תוקף "כי עיקר הטלית של חבירו הוא, וזה לא מצאה ולא קנאה". לפי ההסבר של הריטב"א מובן מדוע דברי אביי נזכרו רק פעם אחת בסוגיה, ומדוע הם נזכרו אחרי הדיון בדברי רבי יוחנן, כי אביי בדבריו פירש את דברי רבי יוחנן. זו הסיבה שבגמרא עצמה לא כתוב שאביי הקשה על דברי רבי יוחנן, וכן לא כתוב הפתיח של דברי רבי יוחנן: "שבועה זו תקנת חכמים היא, שלא יהא כל אחד ואחד הולך ותוקף בטליתו של חבירו". אביי הסכים לאמור במשפט זה אלא שלפיו התוקף תקף כי יש לו ספק מלווה ישנה.

נראה להציע שיש בסיס לפירוש זה של הריטב"א בניסוח טעמו של רבי יוחנן בירושלמי (כתובות ב, א) שצוין לעיל. נציב את דברי התלמודים זה מעל זה כדי שיהיה ניתן לחדד את ההבדלים ולהסביר את האמור בירושלמי על פי דברי אביי בבבלי.

	מעמד השבועה	המקרה / החשש	הטענה
בבלי:	שבועה זו תקנת חכמים היא,	שלא יהא כל אחד ואחד הולך ותוקף בטליתו של חבירו,	ואומר: שלי הוא.
ירושלמי:	תקנת שבועה היא,	שלא יהא אדם רואה את חבירו בשוק,	ואומר לו: טלית שעליך שלי הוא, בוא וחלק עמי טליתך.

לפי שני התלמודים, כאמור במשנתנו שניהם באים לבית הדין ושניהם אוחזים בטלית וכל אחד טוען: 'כולה שלי', 'אני מצאתיה'. הדין הוא שהם חולקים בשבועה.

מעמד השבועה: לפי שני התלמודים השבועה הזאת היא תקנת חכמים.

המקרה / החשש: לפי הבבלי החשש הוא שאדם יתקוף את טלית חברו סתם ללא סיבה. לפי הירושלמי, לא נאמר שהוא תוקף את הטלית של החבר. מדובר שאדם רואה את חברו בשוק, ועל פי אביי המפגש עם אותו חבר מזכיר לו שהוא הלווה לחבר כסף, אך יש לו ספק אם אותו חבר החזיר לו.

הטענה: לפי הבבלי לאחר שהוא תוקף הוא אומר לו: "שלי הוא" ולכן יש מקום לחשוב שהוא תוקף על מנת לגזול. לפי הירושלמי לאחר שהוא רואה את אותו חבר הוא אומר לו: "טלית שעליך שלי היא. בוא [לבית דין] וחלק עמי טליתך". הוא טוען 'כולה שלי' בשל ספק המלווה הישנה, אבל בפועל הוא רוצה רק חלק מהטלית בשווי של ההלוואה, ולשם כך הוא מזמן את החבר לבית הדין.

משמע שאביי פירש את דברי רבי יוחנן. אמנם תלמידו של הראב"ה, הרב יצחק אור זרוע (ספר אור זרוע, פסקי בבא מציעא סימן טו), כתב: "וכבר בא מעשה לפני מורי רבי' אבי העזרי [הוא הראב"ה] זצ"ל והורה שאין צריך לפרש והביא ראיה משמעתין דאמר אביי חיישין שמא מלווה ישנה יש לו עליו, פי' אביי פליג אדלעיל מינה וסבירא ליה דאי הוה חשדינן ליה אממונא בתוקף טליתו של חבירו הוי חשוד נמי אשבועתא, אלא לא חשדינן ליה כגזלן, אלא להכי אוחז עמו בטלית וטוען מצאתיה או כולה שלי במקח וממכר דהכי אוקימנא למתני' בריש פרקין דמורי היתרא מפני שמלווה ישנה יש לו עליו ולהכי מהימן נמי לן דלא מישתבע לשקר. ופריך אי הכי נישקול בלא שבועה כיון דסבירא לן דלא היה תפוס אם לא שהדין עמו, אלא חיישין שמא ספק מלווה ישנה יש לו עליו".

יוצא אפוא שמניסוח דברי רבי יוחנן בירושלמי יש ללמוד שאין מדובר על תקיפה לשם גזילה, אלא פגישת החבר בשוק הזכירה לו נשכחות והוא פעל להחזיר לעצמו את הכסף שאותו חבר חייב לו.

יש להוסיף עוד שהרמב"ם (הל' טוען ונטען ט, ז) ניסח כך את טעם השבועה: "ושבועה זו תקנת חכמים היא, כדי שלא יהיה כל אחד תופס בטליתו של חברו, ונוטל בלא שבועה".¹⁶ הגהות מיימוניות (שם אות ח) כתב: "אמר רבי יוחנן כו', ודלא כאביי דאמר חיישינן שמא ספק מלוה ישנה יש לו עלי". דברי ההגהות מיימוניות הללו תואמים לדברי רש"י שנזכרו לעיל. אכן הרמב"ם כתב כדברי רבי יוחנן ולא הזכיר כלל את דברי אביי, אך הרמב"ם לא כתב כדברי הבבלי "שלא יהיה כל אחד ואחד הולך ותוקף בטליתו..." אלא "שלא יהיה כל אחד תופס בטליתו..."¹⁷ כמו כן הרמב"ם לא כתב מה טען אותו אדם שתפס את טליתו של חברו. ייתכן שהרמב"ם מיתן את הניסוח כדי לאפשר לאותו אדם לטעון שיש סיבה לתפיסה זו ואין הוא תוקף על מנת לגזול.¹⁸

סיכום

שניים שאוחזים בטלית וכל אחד טוען שהוא מצאה וכולה שלו, הדין הוא שהם נשבעים וחולקים את הטלית. רבי יוחנן הסביר ששבועה זו "תקנת חכמים היא כדי שלא יהא כל אחד ואחד הולך ותוקף בטליתו של חברו, ואומר שלי היא". בירושלמי הניסוח הוא: "שלא יהא אדם רואה את חברו בשוק, ואומר לו: טלית שעליך שלי הוא, בוא וחלק עמי טליתך". דברי רבי יוחנן מבוססים על כך שחשוד על ממון איננו חשוד על שבועה. ראשונים נימקו ששבועת שקר חמורה אצל בני אדם, ובנוגע לגזלן הוא פסול לשבועה מדרבנן, וכמו כן ההנחה היא שגזלן בוודאי לא יפרוש משבועה, כשם שאיננו פורש מגזל ולכן אין משביעים גזלן.

אביי אמר שטעם השבועה במשנתנו הוא "חיישינן שמא מלוה ישנה יש לו עלי". החשש הוא שהתוקף הלווה בעבר לאותו אדם שהוא תקף, אך הוא מסופק אם הלווה החזיר לו החוב, ועל כן הוא תקף. רש"י הסביר שאביי חלק על רבי יוחנן מפני שאם מדובר על אדם שתוקף, הרי שהוא גזלן,

¹⁶ גם בפירוש המשנה (א, א) כתב הרמב"ם: "...הרי אלו נשבעים שניהם בתקנת חכמים שלא יהיה כל אחד תופס בטליתו של חברו". כך כתב בשמו גם הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, ב ע"א). גם רבנו חננאל (ה ע"ב) כתב כך. הרמב"ם בהלכות טוען ונטען השתמש כמה פעמים בפועל לתפוס, אך לא בהקשר של טלית. במקום נוסף כתב הרמב"ם מילה עדינה יותר מהמילה תקף. בגמרא (ז ע"א) נאמר: "...תקפה אחד בפנינו, אין מוציאין אותה מידו", ואילו הרמב"ם (הל' טוען ונטען ט, יב) כתב: "באו שניהם אדוקין בה, ושמטה האחד מיד חברו בפנינו... אין מוציאין אותה מידו".

¹⁷ במקום נוסף השתמש רבי יוחנן בביטוי "תוקף את חברו" (סנהדרין לא ע"ב): "כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן: התוקף את חברו בדין...". רש"י (ד"ה התוקף) כתב: "התוקף את חברו בדין – בעל דין קשה ומטריח את חברו". יש בפעולה זו ביטוי לקושי, לאלמות. הרמב"ם (הל' סוכה ה, כה) השתמש בפועל תקף כשעסק בגזילה: "סוכה... הגזולה כשרה, כיצד? אם תקף על חברו והוציאו מסוכתו וגזלה וישב בה".

¹⁸ רבנו יעקב (טור חושן משפט סי' קלח) והרב יוסף קארו (שם) פסקו את ההלכות הקשורות לשניים שאוחזים בטלית, אך לא כתבו את טעם השבועה. כאמור לעיל (הערה 15) הרב יהושע ולק (דרישה, חושן משפט סי' צב, ה; סי' קלח, א) כתב שהטור סבר שטעם השבועה כרבי יוחנן על פי פירושו של אביי. יש לציין שהטור (חושן משפט סי' סה) הזכיר את דברי רבי יוחנן בהלכות הלוואה: "ויש אומרים שחולקין בלא שבועה [בנוגע לאותה הלכה שהטור עסק בה בעניין שטר הלוואה] שלא נתקנה שבועה זו אלא כדי שלא יהא כל אחד ואחד הולך ותוקף את טליתו של חברו לפיכך לא תקנוה אלא בטלית וכיוצא בו דשכיח...". אמנם הרב יוסף קארו לא כתב את דברי היש אומרים הללו. הרב שבתאי הכהן (שפתי כהן, ש"ך, שם ס"ק מב) דן מדוע השולחן ערוך השמיט משפט זה. כמו כן הטור (חושן משפט סי' צב, ה) והשולחן ערוך (שם ג) ציינו את דברי אביי "שמא ספק מלוה ישנה יש לו עלי" אם כי לא בהקשר של שניים אוחזים בטלית, ויש מנושאי הכלים שפירשו שהטור והשולחן ערוך פירשו כרש"י שאביי חלק על רבי יוחנן, ולדבריהם גם הר"ף והרא"ש פירשו כך.

וגזלן שחשוד על ממון חשוד על שבועה. כבר בסוגיית "ההוא רעיא" (ה ע"א) משמע מרש"י שסבר שזו עמדת אב"י שגזלן ודאי שחשוד על ממון חשוד על שבועה. אך הריטב"א וראשונים נוספים כתבו שאב"י לא חלק על רבי יוחנן באשר לטעם המשנה אלא פירש את דבריו, וגם לפיו השבועה היא תקנת חכמים שאדם לא יתפוס את טליתו של חברו ויאמר 'שלי היא' בשל העובדה שבעבר הוא הלווה לו, ויש לתוקף ספק שמא זה שאוחז בטלית לא השיב לו את החוב. נראה שניסוח דברי רבי יוחנן בירושלמי מסייע להבנה זו. שם לא נאמר שאותו אדם תקף את חברו, אלא שראה אותו בשוק וטען שהטלית שעל החבר היא שלו והזמינו לבית הדין.